

УДК 340.113 + 340.134

Ю. В. Шапран
*аспірант кафедри теорії права та держави
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

СПІВВІДНОШЕННЯ ЗАКОНОТВОРЧОСТІ ТА ПОЛІТИЧНОГО ПЛЮРАЛІЗМУ: КАТЕГОРІАЛЬНИЙ ВИМІР

Вступ. Сьогодні в Україні проходять складні процеси перебудови державно-владних і правових інституцій, що відбувається крізь призму загальних трансформаційних змін у суспільстві, зорієнтованих на пріоритет європейських цінностей. Це зумовлює необхідність постійного оновлення вітчизняної законодавчої бази, модернізації функціонального призначення органів державної влади та місцевого самоврядування. Фактично здійснюються пошуки оптимального співвідношення між всіма гілками влади з метою забезпечення ефективного впорядкування відносин у різноманітних сферах суспільного життя. Досягнення відповідних результатів здійснення державотворення та правотворення можливо виключно шляхом неухильного дотримання принципу науковості, наявності ґрунтовних напрацювань у сфері правової науки, взаємозв'язку правової науки, законотворчості й правозастосування. Ефективність державотворчих і законотворчих процесів, їх результативність залежить від рівня розвитку юридичної діяльності.

Проблема розуміння законотворчості та політичного плюралізму в сучасній вітчизняній юридичній науці опрацьовується як загальною, галузевою, так і порівняльно-правовою теорією. Існують здобутки у праворозумінні зазначених понять в умовах трансформаційних процесів в Україні, а також в осмисленні своєрідності правової реальності України та її інтеграції в міжнародний і європейський правовий простір.

До одного з важливих, але малодосліджених питань, яке має вагоме значення у сфері загальнотеоретичних досліджень правотворчої діяльності, слід відносити дослідження законотворчості та політичного плюралізму. Таке дослідження є важливим з огляду на призначення правових норм у правовій регламентації діяльності учасників суспільних відносин. Крім того, такі вітчизняні та зарубіжні вчені-правознавці, як С. Алексєєв, А. Венгеров, О. Зайчук, С. Зівс, С. Кечекьян, С. Комаров, В. Копейчиков, М. Марченко, М. Матузов, А. Демін, А. Малько, Н. Оніщенко, П. Рабінович, О. Скакун та ін. переважно досліджують окремі аспекти законотворчості та політичного плюралізму, наприклад їх зміст, форму чи сутність. Поза увагою залишаються питання їх категоріального виміру, співвідношення як самостійних категорій, удосконалення їх понятійного визначення, відмежування вказаних категорій, подолання дис-

кусійності розуміння законотворчості та політичного плюралізму в юридичній науці.

Звернення до зазначеної тематики не випадкове, оскільки процеси демократизації й оновлення української держави і суспільства значно розширили спектр проблем, пов'язаних із політичним плюралізмом і потребують наукового осмислення. Однією з проблем є співвідношення та взаємодія політичного і правового життя, а також визнання політичного плюралізму одним із конституційних принципів організації та функціонування державності, поряд із такими принципами, як народовладдя, верховенство закону і поділ влади, що передбачає його вплив на всі сфери, в т.ч. і на правову.

Не варто забувати і про те, що політичний плюралізм, забезпечуючи консенсус інтересів різних соціальних груп, підтримуючи рівновагу між ними, становить певну гарантію збереження і зміцнення демократичних традицій державності загалом, відбиваючись і в законотворчості, ускладнюючи його монополізацію і включення в текст нормативних актів положень, що відображають інтереси лише конкретних, в т.ч. і політично активних груп. Таким чином, проблематика співвідношення політичного плюралізму і законотворчості, політико-правовий аналіз історичного досвіду і визначення шляхів і перспектив їх подальшого розвитку має як теоретичну значимість, що виражається в: а) розробці категоріального апарату юридичної науки, зокрема таких понять, як «політичний плюралізм» і «законотворчість»; б) розгляді ознак, змісту, суб'єктів їх взаємовпливу та форм реалізації, так і практичний інтерес щодо особливостей політичного плюралізму в Україні та тенденцій його взаємодії з законотворчістю, що веде до розв'язання інших політико-правових проблем, і є актуальною у вітчизняній і зарубіжній науці.

Мета статті. Враховуючи наукову доцільність дослідження питань співвідношення політичного плюралізму та законотворчості крізь призму їх категоріального виміру, метою цієї наукової роботи є: по-перше, на підставі аналізу доктринальних підходів до визначення понять «політичний плюралізм» і «законотворчість» обґрунтувати їх самостійність у понятійно-категоріальному апараті юридичної науки; по-друге, виокремити критерії співвідношення законотворчості та політичного плюралізму як самостійних категорій юридичної науки.

Основна частина. Поняття «політичний плюралізм» і «законотворчість» є взаємопов'язаними, оскільки належать до системи правових понять і категорій, загалом стосуються феномену утворення права. Насамперед спробуємо проаналізувати й узагальнити доктринальні підходи до їх визначень. У юридичній літературі процес, що стосується творення законів у парламенті, називається законотворчістю. Законотворчість є важливим видом правотворчої форми правової діяльності, однією з важливих правових форм здійснення функцій держави. Будучи явищем, змістом якого є створення та прийняття законодавчих актів, їх зміни, доповнення та припинення, безпосередньо спрямованою на здійснення функцій держави, вона здійснюється у межах відповідного правового поля. Саме для забезпечення ефективної законотворчості необхідна наявність комплексу правових норм, що її забезпечують. Тому відсутність законодавчо закріплених основ здійснення законотворчості, породжує чималі проблеми. Одним із таких є різноманіття підходів до визначення поняття «законотворчість», що дозволяє дійти висновку про її ототожнення із суміжними правовими категоріями. Здебільшого науковці поняття «законотворчість» вживають в одному й тому самому значенні, як і поняття «законодавча діяльність». Більше того, поняття «законотворчість» у юридичній літературі вживається епізодично та переважно його значення розкривається через зміст і значення іншого поняття – «законодавча діяльність», у зв'язку з чим нерідко це поняття замінюється поняттям «законодавча діяльність», що призводить до повного їх ототожнення.

Спробуємо більш детально проаналізувати доктринальні підходи до визначення поняття «законотворчість». Як вважають вчені, законотворчість – це діяльність вищого законодавчого органу держави, пов'язана з підготовкою, прийняттям, зміною, скасуванням законів або призупиненням їх дії [1, с. 252]; стосується прийняття (створення), зміни, включаючи доповнення та виправлення, або скасування норм права [2, с. 156; 3, с. 377]; є націленою та функціонально окресленою діяльністю суб'єктів в межах як законодавчого, так і законопроектного процесів [4, с. 18]; за своєю сутністю виявляється у зведенні державної чи громадської волі в закон [5, с. 86; 6, с. 118] тощо.

Цікавим є підхід до розуміння законотворчості, обґрунтований В.В. Лазаревим. Вчений визначає законотворчість як вихідну форму реалізації права державою [3, с. 378], відповідно розкриває її крізь призму форми прояву, водночас дискусійною виглядає думка вченого про особливості такої форми, яка стосується реалізації права державою, оскільки не визначено як воно виникає та формалізується, а також як надалі має бути реалізоване. Подібну думку ще раніше обґрунтовували О.В. Міцкевич та

А.С. Піголкін [7, с. 25; 8, с. 78]. Іншими дослідниками, наприклад, О.І. Ющиком [9, с. 68], обґрунтовується самостійність поняття «законотворчість», яке у своєму змісті співвідноситься із поняттям «законотворча діяльність». Зокрема, «законотворчість» визначається як процес створення правових норм, викладених у законах, і здебільшого зводиться до характеристики законодавчої процедури, оскільки починається з опису її першої стадії – законодавчої ініціативи, що розглядається парламентом як єдиним органом законодавчої влади в Україні. Законотворчість, на думку автора, є «квінтесенцією законодавчої діяльності, її, так би мовити, матеріальним субстратом, її змістовною основою, оскільки без вироблення й формулювання необхідного змісту законодавчих актів вказана діяльність є чимось безпредметним» [10, с. 32]. Законотворча діяльність визначається як форма прояву активної поведінки уповноважених суб'єктів, що стосується роботи над підготовкою проекту законодавчого акту, його внесення до парламенту, обговорення, голосування, прийняття та введення в дію [10, с. 33].

Однак існують і діаметрально протилежні твердження. Так, О.Г. Мурашин зазначає, що «законотворчість» і «законодавча діяльність» – поняття не тотожні, оскільки різняться між собою за обсягом і змістом, а також за суб'єктним складом. Автор зазначає, що не всі дії щодо створення закону, в широкому сенсі, охоплюються поняттям законодавчої діяльності, відтак процес створення закону у широкому його розумінні пропонується називати законотворчою діяльністю або законотворчістю [11, с. 12]. На думку Н.Л. Омельченко, під законодавчою діяльністю слід розуміти діяльність законодавчого органу, пов'язану з розробкою, прийняттям закону та введенням його в дію. В основу характеристики законодавчої діяльності, яка, власне, є змістом законодавчої влади, вчений вкладає ідеї її самостійності як правового явища, приналежності до різновидів правотворчої діяльності, ролі як основної конституційно-правової форми прийняття законів держави [12, с. 13].

Аналіз наукових підходів до розуміння законотворчості можливо було б продовжувати, однак переважна більшість поглядів вчених засновується на виокремленні окремих ознак чи властивостей досліджуваного явища, що закладається в основу його понятійного формулювання. Такими ознаками (властивостями) виокремлюються процесуальність законотворчості, її суб'єктно зумовлений характер, зміст законотворчості, її роль та значення, місце в системі правотворчої діяльності тощо. Таким чином, провівши аналіз наукових підходів до розуміння законотворчості, можемо дійти висновку про незавершене осмислення поняття «законотворчість» у юридичній науці, що потребує окремого дослідження в юриспруденції,

особливо крізь призму відмежування від інших суміжних понять юридичної науки (правотворчість, нормотворчість, правоутворення, а також політичний плюралізм).

У наукових джерелах відсутні положення про розмежування зазначених понять. Ми маємо ситуацію, коли погляди одних вчених зводяться до позиції, що ці поняття різняться за змістом, структурою, обсягом і правовою регламентацією, інші не розмежовують їх. Вважаємо, що зміст цих понять близький, за окремими аспектами певною мірою споріднений, однак вони не є тотожними. Політичний плюралізм є багатоаспектним поняттям, яке може бути розглянуто і як політичний інститут, і як принцип демократичної держави, і як стан або явище суспільства. У сучасних демократичних державах політичний плюралізм є одним із головних принципів, що дозволяє говорити про його вплив на всі сфери суспільного життя, включаючи правову.

Поняття «політичний плюралізм» вперше було сформульовано Г. Дж. Ласкі, яким було розроблено доктрину політичного плюралізму. Вчений висловлював думку про те, що «державна не є вищою асоціацією серед громадських організацій, а лише однією серед багатьох організацій-корпорацій, спілок, церков, товариств всякого роду, з якими перебуває в постійній боротьбі за людську лояльність і слухняність» [13, с. 609]. Далі ідеї політичного плюралізму знайшли відображення в неоліберальних доктринах: інституціоналізму М. Оріу, теорії груп тиску А. Бентлі і концепціях плюралістичної демократії Ж. Бюрдю і М. Дюверже [14, с. 537, 539]. Сучасні науковці до ранніх теорій політичного плюралізму відносять праці А. де Токвіля, І. Канта, Е. Дюргейма. Політичний плюралізм розглядається як принцип організації суспільного життя, реалізація та гарантування якого має здійснювати держава в особі уповноважених нею суб'єктів, забезпечуючи реалізацію її політики. Окрім того, політичний плюралізм визнається особливою цінністю, що пов'язується зі ставленням і сприйняттям його людьми: для когось він має велику цінність, для когось меншу або ж ніяку. На це звертав увагу відомий німецький філософ І. Кант, вказуючи на те, що плюралізм є таким способом мислення, за яким на протипаузу егоїзмові людина вважає себе не довершеним світом, а лише одним із членів суспільства [15, с. 487-488].

Визначення поняття «політичний плюралізм» переважно представлене в політологічній літературі. Зокрема, плюралізм політичний визначається як поєднання нормативної та владної складової частини, оскільки, з одного боку, він є нормативним визнанням допустимості різних поглядів, підходів, позицій, концепцій у суспільно-політичній сфері, а з іншого – здійсненням влади привласнює і врівноваженням одним одного, декількох або

значної кількості суб'єктів політичних відносин [16, с. 70-71]. Окрім того, політичний плюралізм розглядається також як визнання факту наявності багатопартійності, різних об'єднань, рухів, спілок, організацій, формувань [17, с. 10] тощо.

Висновки. Категоріальний вимір співвідношення законотворчості та політичного плюралізму варто провести крізь призму їх розмежування одне від одного, що дозволить визначити їх спільні ознаки й удосконалити визначення вказаних понять. Тому зупинимося саме на розмежуванні понять «законотворчість» і «політичний плюралізм», що становитиме методологічну основу для їх подальшого категоріального розуміння в межах понятійно-категоріального апарату юридичної науки. Вважаємо, що таке розмежування варто провести за комплексом критеріїв, а саме:

1) залежно від сфери реалізації законотворчості реалізується виключно в правовій сфері, на відміну від політичного плюралізму, що може бути втілена як у правовій, так і в інших сферах життєдіяльності суспільства, особливо в політичній, соціокультурній, релігійній тощо. О.В. Богачова вказує на те, що характерним компонентом законотворчого процесу як сфери суспільних відносин є участь і взаємодія різних уповноважених органів, організацій, зацікавлених осіб з метою забезпечення суспільних відносин належним рівнем законодавчого регулювання, або суб'єктів законотворчості [18, с. 209-232]. Політичний плюралізм реалізується в політичній сфері суспільства через діяльність політичних партій, які забезпечують участь усіх громадян України в політичному житті суспільства, впливають на державну владу, беруть участь у формуванні органів влади і контролі за їх діяльністю. Причому політичною сферою реалізації політичний плюралізм не обмежується, він знаходить своє поширення і в правовій сфері (наприклад, при формуванні засад правової політики), і в соціокультурній сфері (наприклад, у визначенні релігійної політики держави), і в економічній сфері (наприклад, в межах реалізації економічної політики) тощо;

2) залежно від засобів здійснення, законотворчість здійснюється виключно за допомогою юридичної техніки як сукупності юридико-технічного інструментарію формалізації законодавчого акта, що використовуються уповноваженими суб'єктами відповідно в межах стадій законодавчого процесу. У свою чергу політичний плюралізм здійснюється засобами політичного впливу, які не пов'язані із юридико-технічними правилами оформлення політичних рішень, а стосуються реалізації політичних прав та інтересів;

3) залежно від правових наслідків законотворчості призводить до прийняття або відхилення законодавчих актів, тим самим обумовлює виникнення юридичного факту. Вказане

підкреслюється і в поглядах вчених. Законотворчість шляхом здійснення процесуальної діяльності з підготовки, обговорення і прийняття законів вищими представницькими органами законодавчої влади (парламентами) або безпосередньо населенням шляхом референдуму зумовлює встановлення, зміну або скасування норм права [19, с. 135], закріплених у положеннях відповідних законодавчих актів. Окрім того, зазначається про націленість законотворчості на прийняття законодавчих актів, що опосередковано професійною діяльністю уповноважених суб'єктів в межах як законодавчого, так і законопроектного процесів набуваючи ознак юридичного процесу і об'єктивуючись у певну процесуальну форму [20, с. 18]. У свою чергу наслідками політичного плюралізму є створення такого політичного середовища, в якому всі суб'єкти політичної системи мають рівні можливості для реалізації політичних прав та інтересів.

Література

1. Машков А.Д. Теорія держави і права : підручник. Київ : ВД «Дакор», 2016. 492 с.
2. Матузов Н.И., Малько А.В. Теория государства и права : учебник. Москва : Юрист, 2002. 512 с.
3. Лазарев В.В. Проблемы общей теории jus : учебник. Москва : Норма-Инфра, 2012. 656 с.
4. Бойко Ю. Законотворчість: поняття та структура. *Право України*. 2002. № 5. С. 17-21.
5. Демин А. В. Теория государства и права : курс лекций. Москва : ИНФРА – М, 2002. 184 с.
6. Общая теория государства и права : в 2 т. / отв. ред. В.С. Петров, Л.С. Явич. Ленинград : Изд-во Ленинградского университета, 1974. Т. 2. 329 с.
7. Правотворчество в СССР / под ред. А.В. Мицкевича. Москва : Юрид. лит., 1974. 319 с.
8. Пиголкин А.С., Казьмин И.Ф., Рахманина Т.Н. Инициативный проект закона «О нормативно-правовых актах в Российской Федерации». *Государство и право*. 1992. № 7. С. 76-86.
9. Ющик О.І. Теоретичні основи законодавчого процесу : монографія. Київ : Парламентське видавництво, 2004. 519 с.
10. Ющик О.І. Теоретичні проблеми законодавчого процесу : автореф. дис. ... док. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2005. 44 с.
11. Мурашин О.Г. До проблеми сутності та природи правових (нормативно-правових) актів. *Інформація і право*. 2014. № 2 (11). С. 10-15.
12. Омельченко Н.Л. Конституційно-правові основи здійснення законодавчої функції Верховної Ради України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2011. 18 с.
13. Политическая энциклопедия : в 2 т. / науч.-ред. совет : Г.Ю. Семигин и др. Москва : Мысль, 1999. Т. 1. 877 с.
14. История политических и правовых учений : учебник / под ред. О.Э. Лейста. Москва : Юрид. лит., 1997. 576 с.
15. Філософський енциклопедичний словник / голова редкол. В.І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
16. Политический плюрализм. История и современные проблемы : межвузовский сборник / под ред. Л.В. Сморгунюва. Санкт-Петербург, 1992. 120 с.
17. Маркин Г.Н. Политический плюрализм и проблемы консолидации современного российского общества : автореф. дис. ... канд. полит. наук. Москва, 1993. 18 с.
18. Богачова О.В. Законотворчий процес в Україні: проблеми вдосконалення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2006. 238 с.
19. Бабкіна О.В., Волинка К.Г. Теорія держави і права у схемах і визначеннях : навчальний посібник. Київ : МАУП, 2004. 144 с.
20. Бойко Ю. Законотворчість: поняття та структура. *Право України*. 2002. № 5. С. 17-21.

Анотація

Шапран Ю. В. Співвідношення законотворчості та політичного плюралізму: категоріальний вимір. – Стаття.

Автором розкрито актуальність наукового дослідження теоретико-правових аспектів законотворчості та політичного плюралізму. Визначено теоретичне та практичне значення досліджень. Встановлено, що проблема співвідношення політичного плюралізму і законотворчості має важливе теоретичне значення, що виражається в: а) розробці категоріального апарату юридичної науки, зокрема таких понять, як «політичний плюралізм» і «законотворчість»; б) з'ясуванні особливостей, змісту, суб'єктів їх взаємного впливу та форм реалізації, а також практичного інтересу до особливостей політичного плюралізму в Україні та тенденцій його взаємодії з законотворчістю, що призводить до вирішення інших політичних і політичних питань. У статті проаналізовано зародження та розвиток наукових уявлень про законотворчість і політичний плюралізм. Розкрито стан доктринальної розробки питань співвідношення законотворчості та політичного плюралізму. Обґрунтовано самостійності понять «законотворчість» і «політичний плюралізм» у понятійно-категоріальному апараті юридичної науки. Доведено, що категоріальний вимір співвідношення між законотворчістю та політичним плюралізмом має здійснюватися крізь призму їх розмежування одне від одного, що в майбутньому дозволить визначити їх спільні риси й удосконалити визначення цих понять. Встановлено відмінність між поняттями «законотворчість» і «політичний плюралізм», які становлять методологічну основу для їх подальшого категоричного розуміння в рамках понятійно-категоріального апарату юридичної науки. Обґрунтовано, що таке розмежування має здійснюватися відповідно до системи критеріїв, а саме: залежно від обсягу реалізації, засобів реалізації та правових наслідків.

Ключові слова: закон, законотворчість, політика, політичний плюралізм, законодавча діяльність, правотворчість.

Summary

Shapran Yu. V. The relationship between lawmaking and political pluralism: categorical dimension. – Article.

The author reveals the relevance of scientific research of the theoretical and legal aspects of lawmaking and political pluralism. The theoretical and practical significance of the research is determined. The problem of the relation between political pluralism and lawmaking, the political and legal analysis of historical experience and the definition of ways and prospects for their further development has theoretical significance, which is expressed in a) the development of a categorical apparatus of legal science, in particular concepts such as «political pluralism» and «lawmaking»; b) consideration of the features, content,

subjects of their mutual influence and forms of implementation, as well as practical interest in the features of political pluralism in Ukraine and the tendencies of its interaction with lawmaking, which leads to the solution of other political and legal problems, and is relevant in the domestic and foreign science.

The paper analyzes the origin and development of scientific ideas about lawmaking and political pluralism as legal phenomena. The state of doctrinal development of questions of correlation of lawmaking and political pluralism is revealed. The independence of lawmaking and political pluralism in the conceptual-categorical apparatus of legal science is substantiated. It is proved that the categorical measurement of the relation between law-making

and political pluralism should be conducted through the prism of their differentiation from each other, which in the future will allow to determine their common features and improve the definition of these concepts. The distinction between the concepts of «lawmaking» and «political pluralism», which will form the methodological basis for their further categorical understanding within the conceptual-categorical apparatus of legal science, has been resumed. It is substantiated that such a distinction should be carried out according to a set of criteria, namely, depending on the scope of implementation, the means of implementation and legal implications.

Key words: law, law act making, politics, political pluralism, legislative activity, lawmaking.